

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті визначено особливості прояву потреби у спілкуванні і співпраці; охарактеризовано здатність суб'єкта до ділової контактності; обґрунтовано роль просоціальної спрямованості на педагогічну діяльність; розкрито сутність асертивного стилю поведінки у партнерських взаємовідносинах.

Ключові слова: *потреба в спілкуванні, співпраця, ділова контактність, просоціальна спрямованість, асертивний стиль поведінки, партнерська взаємодія.*

В статье определены особенности проявления потребности в общении и сотрудничестве; обусловлена способность субъекта к деловой контактности; обоснованно роль просоциальной направленности на педагогическую самореализацию; раскрыта сущность асертивного стиля поведения в партнерских взаимоотношениях.

Ключевые слова: *потребность в общении, сотрудничество, деловая контактность, просоциальная направленность, асертивный стиль поведения, партнерское взаимодействие.*

In the article the features of display needs in communication and collaboration, due to the ability of the subject to business contact, reasonably pro-social role orientation to teaching self-realization, disclosed the essence of assertive behaviors in partnerships.

Keywords: *need for communication, collaboration, business contact, pro-social orientation, assertive style of behavior.*

Сучасна ринкова економіка увійшла в життя кожного освітянина, руйнуючи стереотипи і традиції минулого, вражаючи своєю нестабільністю та кризовим становищем, ставлячи кожного педагога в нужденні умови життєдіяльності. Така ситуація нівелює прагнення педагогів до самовдосконалення, розвитку педмайстерності, активної громадської позиції та розширення спектру діяльності, останнє вдається реалізувати тільки на комерційній основі (наукова робота з учнями, факультативні заняття, репетиторство тощо).

Водночас, демократизація активізувала ініціативність і підвищила мобільність більшості освітян, зокрема випускників вищих педагогічних закладів. Однак, виникають значні труднощі та внутрішні протиріччя в їх професійному орієнтуванні, в установках і цінностях щодо узгодження власних потреб і можливостей, у виборі оптимальних способів самореалізації.

Навчально-професійне середовище вузу повинно створювати сприятливі умови для свідомого вибору та вмотивованого здобуття кожним студентом педагогічного фаху, залучення його до продуктивної праці відповідно до покликань та інтересів з урахуванням потреб держави у кваліфікованих педагогах. Учені відзначають, що у значній частині випускників вищої школи недостатній рівень підготовки, що знижує їх конкурентоспроможність, а значить готовність до набуття нових компетенцій, соціальної мобільності та партнерської взаємодії [3, 6, 11]. Відомо, що більшість студентів досить стихійно й необдуманно обирає вуз, до того ж не для здобуття професії, а для отримання вищої освіти. Безперечно, така категорія студентів потребує особливого психологічного супроводу, що здійснювався б в умовах актуалізації соціально-значущої ролі їх професійного вибору, розвитку індивідуально-професійних якостей та формування пси-

хологічної готовності до педагогічної праці. Розвиток зазначених аспектів потребує від молодого педагога певної соціальної активності, що інтегрує в собі потребу у спілкуванні, здатність до ділової контактності, партнерської взаємодії та співробітництва. Сьогодні це нагальна психолого-педагогічна проблема, яка вимагає пошуку нових підходів до її вирішення.

Мета статті полягає у визначенні психологічних особливостей партнерської взаємодії майбутніх освітян, що зумовлено актуалізованою потребою у спілкуванні, здатністю до ділової контактності, просоціальною спрямованістю на педагогічну діяльність та асертивним стилем поведінки.

Більшість авторів (Г.Андрєєва, Д.Паригін, В.Семиченко, І.Цимбалюк та ін.) зазначає, що здатність до партнерської взаємодії є системоутворюючим компонентом соціальної активності фахівця. Соціальна активність є «мірою участі» особистості у творчій взаємодії, що передбачає ініціативну громадську позицію, комунікабельність та дієздатність суб'єкта (О.Ануфрієва, В.Гезікова, Н.Мансуров, О.Киричук та ін.).

Важливою психологічною особливістю розвитку партнерської взаємодії є активізована потреба у спілкуванні, що продукує комунікативний процес та співробітництво педагогів (О.Єлісеєв, М.Лісіна, Ю.Орлов, В.Шкуркін). Об'єктивною характеристикою комунікативної потреби є розширення і збагачення соціальних зв'язків і ділових стосунків. Потреба в налагодженні контакту чи взаємодії обумовлюється переважно тими задачами й цілями, які виникають у діловій сфері. Унаслідок цього діловий контакт чітко регламентований щодо розподілу функцій між партнерами, способів його встановлення та подальшої підтримки. Виявами прагнень людей до взаєморозуміння, співпраці і партнерства виступають активні комунікативні дії, які обумовлені їх потребами, що спонукають до контакту і спрямовують на реалізацію мети.

Отже, потребу у спілкуванні необхідно досліджувати як рушійну силу, що спонукає педагога до комунікативної активності, взаємодії та встановлення контакту. Така по-

треба є конструктивним елементом оптимізації професійної діяльності. Оскільки професійна самореалізація передбачає включення педагога в систему суспільних відносин і самостійне відтворення цих відносин, то цей процес відбувається під впливом як цілеспрямованих зусиль, так і в результаті безпосереднього впливу соціуму на особистість при активній взаємодії.

Соціальна взаємодія є інтерактивним аспектом партнерських стосунків, що виявляється в організації людських взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності. У процесі діяльності педагоги обмінюються не тільки інформацією, а й різними діями (методами, прийомами, формами роботи). Такі дії забезпечують планування спільної діяльності, її координацію та розподіл функцій. За їхньою допомогою здійснюється взаємне стимулювання, взаємний контроль та взаємодопомога. Це передбачає, що кожний із учасників є партнером по взаємодії і робить свій внесок у вирішення справи. Партнерська взаємодія має інтерсуб'єктивний характер, тобто реалізується як система стосунків педагогів, які репрезентують власні компетенції, життєву позицію та світоглядні принципи.

Партнерська взаємодія як система відносин є конструктивною формою професійної самореалізації освітянина, що виявляється в безпосередньому чи опосередкованому контакті між колегами. Основні підходи до проблеми дослідження ділової контактності визначаємо на основі розуміння зв'язку між категоріями «спілкування», «діяльність» та «взаємодія» (Б.Ананьєв, О.Бодальов, О.Леонтьєв, Б.Ломов, А.Мудрик, М.Обозов та ін.). Шерег дослідників (М.Боришевський, Г.Костюк, О.Ковальов, Л.Орбан-Лембрик, Н.Побірченко, В.Семиченко та ін.) ділову контактність розглядає як важливу умову психологічного розвитку особистості, її соціалізації, професіоналізації та індивідуалізації.

Результати наукових досліджень свідчать, що спілкування в майбутніх педагогів набуває нових форм і змісту застосування. Студенти активно використовують його як засіб практичної взаємодії з колегами, ви-

кладачами, у процесі якої реалізуються, виявляються і формуються міжособисті та ділові взаємини. В юнацькому віці контактність особистості виходить за межі родинних та референтних взаємин, вона охоплює все нові інтереси. Зокрема, провідна діяльність виділяється в самостійну і важливу для потенційних педагогів сферу життя, де вміння налагоджувати контакти та конструктивно взаємодіяти – важлива цінність. Взаємини з оточуючими виокремлюються у сферу їх приватних, особистісних стосунків, в яких вони діють автономно. Вияв молоді прагнення до спілкування, спільної діяльності та взаємодії актуалізує її соціальну позицію, усвідомлення суспільних вимог, місця та ролі в колективі, а головне – почуття поваги, впевненості та визнання (І.Булах, Є.Головаха, І.Кон, І.Мубровіна, М.Папуча, М.Пряжников та ін.).

Отже, ділову контактність як психологічну особливість розвитку партнерської взаємодії визначаємо як прагнення особистості досягати взаєморозуміння, що виявляється в міжособистісному спілкуванні, супроводжується пошуком партнера з метою вироблення певної діяльності та засобів досягнення її результатів.

Партнерська взаємодія буде успішною за наявності в педагогів професійно-особистісної спрямованості на співробітництво та колегіальні відносини. У наукових доробках Н.Побірченко зазначається, що сучасний фахівець повинен вирізнятися високим рівнем розвитку спрямованості не тільки на працю, а й співпрацю (партнерство, взаємодію). Спрямованість на співпрацю розкривається як наявність прагнень та зусиль задовольнити не тільки власні інтереси та потреби. За сприятливих умов ці зусилля винагороджуються привласненням певних доходів, набуттям економічної влади, визнанням у суспільстві, реалізацією основної мети [7].

Соціальна активність, що передбачає свободу особистого рішення та вибору, завжди має моральну спрямованість. За результатами аналізу психолого-педагогічних праць визначено основні показники спрямованості на трудову діяльність, зокрема:

наявність ідеалів, пов'язаних з обраною професією, що є носіями індивідуально-значущих цінностей, моральних норм поведінки і ділових стосунків; різнобічність і стійкість пізнавальних інтересів у сфері набутої професії; сформованість особистісних і соціально значущих мотивів самопідготовки, самореалізації та подальшого самовдосконалення; потреба у творчій ініціативності й креативності в проблемних ситуаціях; здатність до прогнозування професійних перспектив та просоціальної мотивація до праці [3,6,8].

Партнерська взаємодія спонукається просоціальною мотивацією суб'єкта, тобто наявністю морально-ціннісних орієнтацій на кооперацію та суспільно-корисне співробітництво (Т.Галкіна, В.Гербачевський, Н.Литвинова, М.Пейсахов та ін.). Домінуючі ціннісно-значущі стимули є рушійними чинниками просоціальної мотивації суб'єкта педагогічної діяльності. Просоціальною мотивацією пов'язана з усвідомленням суспільного значення своєї праці, з почуттям обов'язку, відповідальності перед колегою (партнером), колективом та суспільством загалом. У разі впливу суспільно значущих мотивів наявна ідентифікація особистості з групою, трудовим колективом. Молодий педагог не лише вважає себе частиною певної соціальної групи (колективу, навчального закладу), не тільки ототожнюється з нею, а й проймається її проблемами, інтересами, цілями тощо. Саме професійна ідентифікація є механізмом розвитку просоціальної мотивації фахівця.

Педагоги, яких до діяльності спонукають просоціальні мотиви, вирізняються сформованою нормативністю, відданістю праці й трудовому колективу. Це майбутні фахівці, які визнають і захищають групові цінності, прагнуть відповідально реалізувати колективні цілі на благо собі й іншим; організовані й ініціативні, сумлінно виконують виробничі обов'язки, більшою мірою переживають за колективні справи. Вони вважають, що від їхньої праці й зусиль залежать результати спільної справи. Стимуляція ідентифікаційних процесів, спрямованих на ототожнення молодого фахівця з

просоціальною роллю педагога, детермінована актуалізацією суспільно значущих мотивів його освітянської діяльності.

Оскільки явище «партнерство» ми розглядаємо як форму безпосередньої взаємодії автономних суб'єктів, спрямованої на досягнення спільного інтересу, що характеризується добровільністю, взаємним визнанням і довірою [7]. Однак, досягти визнання, поваги та згоди зі сторони партнера – справа не легка і вимагає особистісно-професійної майстерності, когнітивної компетентності, морально-вольових якостей та зусиль. Розвиток зазначених емоційно-ціннісних властивостей детермінується такою особистісною рисою як асертивність (В.Волков, Л.Ніколаєв, В.Семиченко, Г.Суходольський, М.Толкунова, Л.Щетініна та ін.).

Ідея асертивності як практична теорія міжособистісної взаємодії була розроблена й запропонована закордонними психологами (А.Дойч, В.Каппоні, Т.Новак, Е.Махоні, А.Солтер, Е.Шостром). Асертивність (від лат. *assero*- претендувати; від англ. дієслова *assert* - наполягати, відстоювати) вивчається як певний спосіб поведінки особистості, що супроводжується почуттям самоповаги, впевненості та емоційно-ціннісним ставленням до людей. Особистість із розвинутим почуттям власної гідності в будь-якій ситуації спроможна діяти асертивно, тобто відкрито, впевнено й рішуче. Асертивний стиль поведінки партнера продукує конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії, який дозволяє застерегти діалог від агресії та маніпуляцій. Асертивний партнер здатний мислити дивергентно, діяти демократично і лояльно.

Асертивні дії проявляються у таких особливостях партнерської взаємодії, зокрема, як: знання власних прав та обов'язків; адекватне оцінювання себе та партнера; усвідомлення особистих потреб та інтересів; розуміння власних цілей, намірів і способів подальшої взаємодії, при цьому здатність відкрито без остраху й напруження про це заявляти; поважне ставлення до прав та інтересів партнерів; здатність досягати поставлених цілей, не маніпулюючи іншими;

уміння переконувати, завойовувати прихильність, звертатися за порадою чи допомогою; спроможність укласти компромісні рішення; встановлювати ділові контакти та довготривалі партнерські взаємини.

Отже, асертивність розглядаємо як гармонійне поєднання особистісних якостей суб'єкта, що проявляються у формі конкретних світоглядних позицій, просоціальної спрямованості на партнера, «контакто-становлюючих» уміннях та навичках.

Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень нами визначено психологічні особливості розвитку партнерської взаємодії майбутніх педагогів, зокрема актуалізована потреба у спілкуванні та співпраці з колегами, здатність налагоджувати ділові контакти з перспективою на співпрацю, сформовану просоціальну мотивацію до педагогічної самореалізації та асертивний стиль поведінки у взаємовідносинах.

Подальші перспективи досліджуваної проблеми вимагають вивчення особистісних детермінант суб'єктів, як чинників конструктивної партнерської взаємодії в освітньому середовищі.

Література

1. Блинова Е. Е. Формирование открытости к общению у будущего учителя [текст]: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Е.Е.Блинова; Херсонский ГПУ – Херсон, 2000. – 184 с.
2. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания [текст] / Е.И. Головаха, Н.В.Панина. – К.: Україна: Інститут соціології НАН України, 2002. – 224 с.
3. Дмитренко М.Й. Деловое общение как феномен социальной действительности [текст]: дис... канд. филос. наук: 09.00.03 / М.Й. Дмитренко; Национальный аэрокосмический ун-т им. Н.Е.Жуковского «Харьковский авиационный ин-т». - Х., 2005. – 161 с.
4. Доусон Р. Мастерство общения в любой ситуации [текст] / Роджер Доусон; [пер. с англ. В. Скоробогатов]. – Х., Белгород, 2011. – 397 с.
5. Касаткіна О.В. Психолого-педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності студентів [текст]: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.В.Касаткіна; Рівненський держ. гуманіст. ун-т. – Рівне, 2007. – 239 с.
6. Косьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: [навч. посіб.] / М.Д. Косьяненко. – К.: Вища школа, 1993. – 329 с.
7. Побірченко Н.А. Формування партнерської ділової поведінки / Н.А.Побірченко – К.: Преса України, 1995. – 37 с.
8. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства / Н.С.Пряжников, Е.Ю.Пряжникова – М., 2005. – С. 480.
9. Татаринцева Г.С. Методологічні підходи до визначення поняття «партнерство» / Г. Татаринцева // Наука молода. – 2007. – №8. – С.145-150.
10. Терещук С.В. Психологічні детермінанти комунікативного потенціалу вчителя [текст]: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / С.В.Терещук; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 253 с.
11. Яхно Т.П. Конфліктологія та теорія переговорів: [навч. посіб. для студ. внз] / Т.П.Яхно, І.О.Куревіна; ВНЗ Укоопспілки «Львів. комерц. акад.». – К.: Центр учб. літер., 2012. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2011 р.